3Г

УДК 004.421

П.С. Гончаренко, Т.М. Заболотня, А.Ю. Михайлюк, В.П. Тарасенко
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»
Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна
tatiana104@yandex.ru, may-62@ukr.net

Організація програмного орфокоректора для текстоорієнтованої інформаційно-аналітичної системи

У статті досліджується проблема нарощення ефективності текстоорієнтованих інформаційно-аналітичних систем за рахунок підвищення точності та швидкості попередньої орфокорекції природномовних текстових даних. Пропонується орієнтована на інтегрування до складу інформаційно-аналітичної системи архітектура програмного агента-орфокоректора, який реалізує комбінацію контекстно-асоціативного та імовірнісного підходів до автоматизованого виправлення орфографічних помилок.

Вступ

В умовах суспільства, заснованого на знаннях, важливим чинником успішної професійної діяльності практично в будь-якій сфері стає можливість оперативного отримання з глобального електронного інформаційного простору достовірної інформації, яка чітко відповідає критерію поточного пошукового інтересу людини-фахівця [1]. При цьому слід відзначити, що з усіх типів даних найбільш актуальним в переважній більшості випадків сьогодні є природномовний текст. Однак внаслідок швидкого розростання глобального електронного текстомісткого інформаційного ресурсу, а також з огляду на його об'єктивну гетерогенність, неструктурованість, нестабільність та несистематизованість, традиційні засоби спрямованого доступу до інформації на зразок Internet-каталогів, стандартних інформаційно-пошукових систем тощо тепер вже неспроможні задовольнити надзвичайно жорстким вимогам користувачів. У зв'язку з цим все більшої популярності на світовому ринку IT-продуктів набувають програмні засоби моніторингу електронного текстового ресурсу за змістом, семантично-орієнтованого пошуку та інтелектуального аналізу текстових даних – т.з. інтелектуальні інформаційно-аналітичні системи (ІАС) [2]. Залежно від галузі застосування функціональність таких систем може суттєво варіювати [3] щодо конкретного набору аналітичних операцій, котрі реалізуються відповідною системою, виходячи, зокрема, з таких потенційних можливостей [4]:

1. Реалізація повного спектра пошукових операцій: повнотекстовий пошук; пошук за атрибутами; семантичний пошук; квазісемантичний пошук (із залученням тезаурусів, онтологій тощо); асоціативний пошук тощо; наявність механізмів ранжування пошукового відгуку (як за релевантністю, так і за пертинентністю); наявність механізмів логічної компенсації дублювань у пошуковому відгуку.

2. Реалізація функцій змістовного аналізу текстових даних: структурний аналіз як структурованих, так і неструктурованих текстових інформаційних об'єктів; автоматична класифікація текстових інформаційних об'єктів за відповідними ознаками (тематика, змістовна тональність, авторство та інші атрибути); автоматична кластеризація текстових інформаційних об'єктів; автоматизоване виділення атрибутів текстових інформаційних об'єктів (змістовна тональність, персоналії, асоціативні зв'язки з іншими інформаційними об'єктами тощо); автоматизоване анотування текстових інформаційних об'єктів; автоматизоване реферування текстових інформаційних об'єктів; попереднє виявлення логічних

взаємозв'язків та залежностей на змістовному рівні, виявлення причинно-наслідкових логічних зв'язків тощо; оцінка рівня оригінальності тексту (виявлення плагіату, тавтології тощо); комп'ютерний переклад та інформаційна підтримка навчального перекладу (словники, засоби ідентифікації граматичних конструкцій, ідіоматичних зворотів тощо).

3. Спрямований моніторинг інформаційного ресурсу, зокрема з метою оперативного виявлення оновлень.

4. Можливість логічного упорядкування та агрегування гетерогенного текстомісткого інформаційного ресурсу.

5. Компенсація на логічному рівні дублювань у текстомістких інформаційних об'єктах.

Однак незаперечним є той факт, що обов'язковою умовою ефективної роботи практично будь-яких засобів аналітичної обробки електронного природномовного тексту є адекватна попередня орфокорекція останнього [5].

Таким чином, виходячи із наведених вище міркувань, **метою даного дослідження** стало підвищення сумарної ефективності автоматизованого аналізу текстових природномовних електронних інформаційних об'єктів інтелектуальними інформаційно-аналітичними системами за рахунок інтегрування до їх складу програмного агента-орфокоректора підвищеної швидкодії та точності, архітектура котрого розробляється.

Відповідно до поставленої мети **задачами дослідження** є:

– визначення концепції побудови програмного агента-орфокоректора, придатного до інтегрування в програмне середовище текстоорієнтованої інформаційно-аналітичної системи в ході функціонального масштабування останньої;
– алгоритмізація функціонування програмного агента-орфокоректора;
– розробка логічної структури програмного забезпечення агента-орфокоректора;
– аналіз варіантів архітектурної організації програмного агента-орфокоректора.

Концепція побудови програмного орфокоректора

У статті розглядається питання побудови програмного орфокоректора, який входить до складу текстоорієнтованої ІАС. Для підтримки конкурентоспроможності таких систем їх розробляють як відкритий програмний продукт, придатний до масштабування. В основу реалізації ІАС часто буває покладений агентоорієнтований підхід, згідно з яким орфокоректор, що входить до складу відкритої системи, повинен бути побудований як програмний агент, а сама система при цьому відіграє роль зовнішнього середовища [6].

Аналіз кола задач орфокоректора, а також вибір критеріїв ефективності роботи даного програмного продукту, як точності та швидкості виправлення помилок [7], визначили доцільність проектування агента-орфокоректора реактивним по відношенню до зовнішньої ІАС. Для забезпечення продуктивної роботи коректора пропонується обробляти вхідні дані як за допомогою використання підключених лінгвістичних ресурсів, так і на основі накопичення власної статистики сумісного використання слів у внутрішній базі даних (БД) [8]. Кожного разу, коли агенту надходить команда на виправлення спотвореного слова, слід проводити оновлення вмісту БД на основі отриманої інформації. Таким чином, з кожним наступним виправленням агент зможе збільшувати точність своєї роботи за рахунок використання статистичної інформації, взятої з більшої кількості текстів.

Алгоритм роботи агента-орфокоректора

З огляду на вищезазначене, процес роботи орфокоректора, який функціонує на основі результатів аналізу статистично-семантичних даних, пропонується розділити на два етапи – етап тренування, який виконується одноразово перед початком роботи агента, та робочий етап.

Етап тренування:

[Крок 1] Підрахувати кількість входжень кожного слова до тренувального тексту.

[Крок 2] Для кожного слова підрахувати, скільки разів воно зустрічається поруч з кожним із слів, які знаходяться на відстані $\pm k$ слів від даного.

[Крок 3] Видалити дані щодо слів, які є неінформативними і не можуть допомогти при виборі виправлення, та зберегти статистичні дані щодо всіх інших слів.

Робочий етап:

[Крок 1] Отримати від ІАС спотворене слово та його контекст.

[Крок 2] Перевірити контекст на наявність помилок чи слів зі «стоп-списків». Якщо виявлено помилки, але контекст не можна перевизначити, робота коректора закінчується.

[Крок 3] Сформувати множину гіпотез виправлення спотвореного слова зі слів, що знаходяться на відстані редагування 1 – 2 від нього та містяться в словнику.

[Крок 4] На основі статистичних даних для кожного слова c_i із сформованої множини визначити значення M_i – загальну кількість входжень слова-гіпотези c_i в тренувальний текст, та m_i – число входжень слова c_i в текст в межах $\pm k$ слів контексту спотвореного слова.

[Крок 5] Відкинути контекстні слова, які не допомагають при виборі виправлення.

[Крок 6] Для кожного слова c_i з множини гіпотез обчислити ступінь семантичної близькості c_i та контексту спотвореного слова (K_i).

[Крок 7] Для кожного слова c_i обчислити $S_i = \frac{m_i}{M_i} \times P(c_i) \times \frac{1}{K_i}$, де $P(c_i)$ – ймовірність появи слова c_i в тексті, яка обчислюється як відношення кількості разів появи слова c_i в тексті до числа слів в останньому.

[Крок 8] Вибрати з множини гіпотез слово c_i, для якого значення виразу S_i є максимальним. Це слово будемо вважати найімовірнішим варіантом виправлення.

Структура агента-орфокоректора

Для забезпечення можливості підключення орфокоректора до існуючих відкритих систем автоматизованої обробки текстів доцільним є наділити його властивостями програмних агентів [9]. Тому у структурі орфокоректора передбачимо складові, які реалізують функції виправлення помилок, та складові, що виконують характерні для агента функції взаємодії з іншими модулями ІАС (рис. 1). Модулі, які відповідають за виправлення спотвореного слова, доцільно включити до складу виконавчого блоку агента [9], [10]. При цьому до бази даних слід додати таблиці лексико-семантичного словника та статистичні дані про взаємне використання слів. Виконання функцій взаємодії агента-коректора та інших модулів ІАС покладемо на інтерфейс із зовнішнім середовищем та координатор дій. Нижче більш детально розглянемо основні функції структурних елементів орфокоректора.

Координатор дій отримує розібрані вхідні повідомлення від *модуля обробки вхідних та вихідних повідомлень*. Якщо вхідна команда є службовою, модуль оновлює параметри *внутрішнього стану агента*. Якщо вхідна команда є командою на корекцію слова, координатор отримує спотворене слово та його контекст. Також модуль керує *чергою слів на виправлення,* яка необхідна тоді, коли приходить команда на виправлення слова, а виконавчий блок зайнятий виправленням попереднього слова.

Принцип роботи черги такий: при надходженні команди на виправлення слова модуль аналізу ситуації перевіряє значення спеціального параметра, що характеризує стан виконавчого модуля. Якщо виконавчий модуль вільний, модуль аналізу си-

туації передає спотворене слово та його контекст напряму виконавчому модулю. Якщо ж виконавчий модуль в момент надходження команди на виправлення зайнятий, модуль аналізу ситуації додає відповідну команду до черги повідомлень. При цьому виконавчий модуль має спеціальний лічильник, який відображує кількість команд у черзі. Цей лічильник автоматично збільшується на одиницю при вставці команди в чергу та зменшується при вилученні команди виконавчим модулем для її обробки. Слід зазначити, що використовувати чергу повідомлень доцільно, по-перше, для виключення випадків, коли агент чекає виправлення слова і через це не може прийняти чергову команду від зовнішнього середовища, а по-друге – для того, щоб виконавчий модуль (якщо він вільний) постійно не перевіряв, чи є необроблені команди на корекцію слів, а мав відповідні дані через прийняття спеціального сигналу від модуля аналізу ситуації.

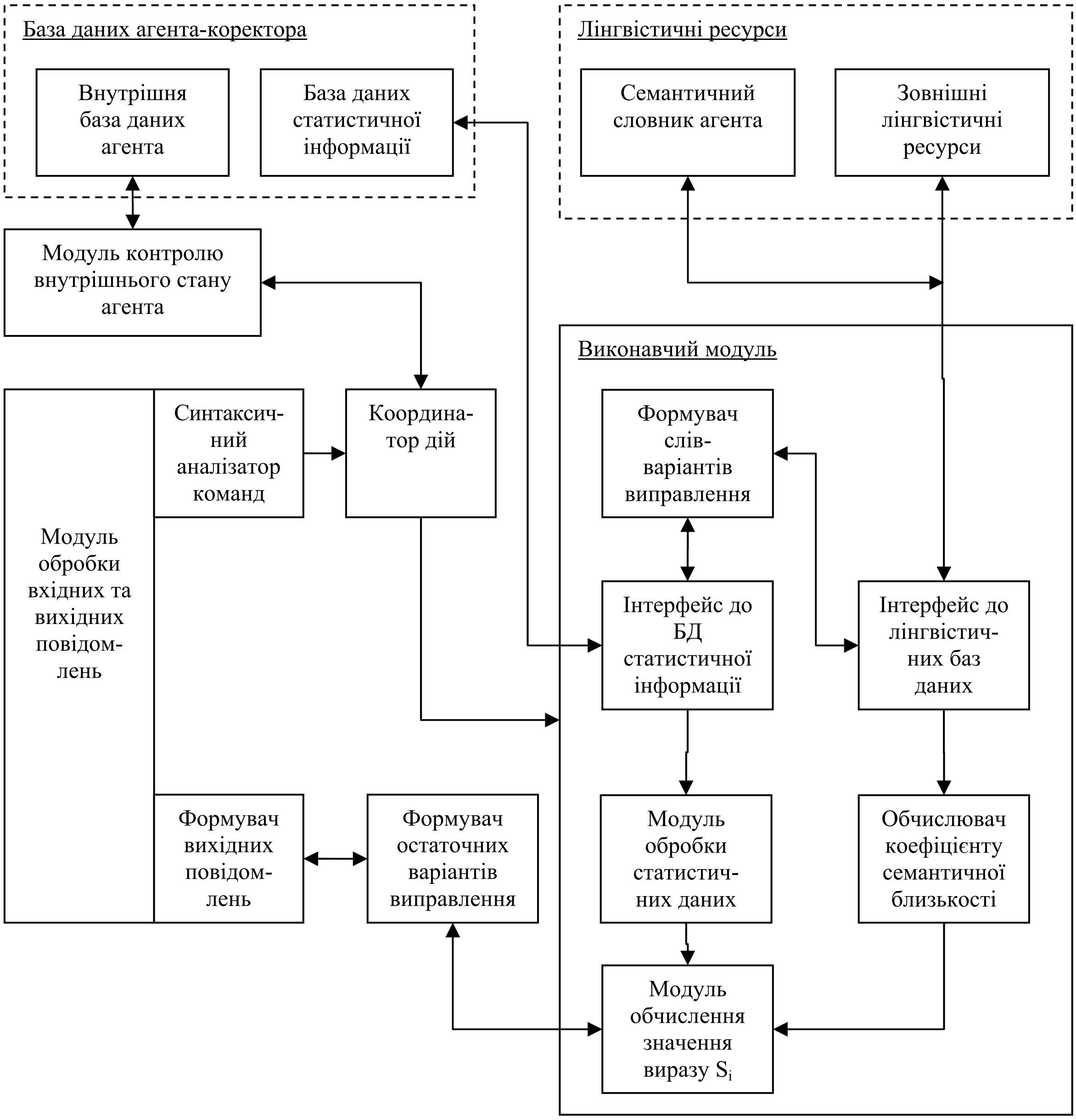

Рисунок 1 – Узагальнена структурна схема агента-орфокоректора

Внутрішній стан агента визначається станом його модулів; переліком підключених словників; критеріями оцінки ефективності роботи агента; даними про слова, які не вдалося виправити. Ця інформація не оновлюється при кожній ініціалізації агента, тому її необхідно зберігати у БД агента.

Виконавчий модуль призначений для генерації гіпотез виправлення спотвореного слова, а також для відбору з них слів, які є найімовірнішими варіантами виправлення. Він обробляє статистичні дані про гіпотези виправлення, які були збережені на етапі тренування, а також оцінює міру їх семантичної близькості до контексту.

Лінгвістичні ресурси. До набору програмних словникових ресурсів, які використовує агент-коректор, не потрібно включати всі словники, які можуть знадобитися при роботі з різними типами текстоорієнтованих ІАС, адже певна їх частина завжди буде невикористана. Пропонується ввести до структури орфокоректора лише необхідний мінімум словникових ресурсів, які могли б підтримувати його працездатність, а складні та масштабні словники підключати як компонент ІАС, до якого матимуть доступ й інші модулі системи. Як семантичний ресурс доцільно використовувати словник, який має формат, подібний до словника *WordNet* [11], оскільки він є безкоштовним, легко локалізується, має просту структурну організацію.

Альтернативні варіанти реалізації агента-орфокоректора

Реалізація агента в багатопроцесорному середовищі. Якщо текстоорієнтована ІАС, яка слугує зовнішнім середовищем для агента, функціонує на багатопроцесорному комп'ютері, доцільним є забезпечення паралельного отримання та обробки орфокоректором непов'язаних між собою статистичних та семантичних даних. У такому випадку після формування множини гіпотез виправлення координатор дій буде створювати два окремі незалежні потоки і в цих потоках запускати отримання та обробку статистичної та семантичної інформації. Результати своєї роботи потоки передаватимуть основному потоку, в якому формується множина остаточних варіантів виправлення. Таким чином, за рахунок розпаралелювання незалежних процесів можна підвищити швидкодію орфокоректора в багатопроцесорному середовищі.

Реалізація орфокоректора у формі сукупності агентів. Якщо ІАС функціонує в багатокомп'ютерному середовищі (наприклад, лінгвістичні ресурси такої системи розташовані на різних комп'ютерах), реалізація коректора у вигляді реактивного агента може знизити ефективність його роботи, оскільки швидкість виправлення помилок зменшиться через втрату часу на передачу даних каналом зв'язку. У такому випадку доцільно розробити компоненти, які відповідають за отримання і обробку статистичних та семантичних даних, у формі допоміжних агентів, кожен з яких виконуватиме свій етап роботи. Схема подібної реалізації агента-орфокоректора зображена на рис. 2.

Текстоорієнтована ІАС, зображена на рис. 2, має розподілену структуру. Модулі системи (M_1, M_2, …, M_n) функціонують не на одному комп'ютері, а на багатьох. Допоміжні агенти $Agent_{stat}$ та $Agent_{sem}$, які відповідають відповідно за обробку статистичної інформації та за роботу із семантичними ресурсами, розташовуються окремо від головного агента $Agent_{main}$, котрий координує дії допоміжних агентів. Кожен з допоміжних агентів в разі необхідності має змогу використовувати ресурси системи через головний агент.

При такій організації в структурі агента, до якого звертається ІАС, мають залишитися лише складові, які безпосередньо відповідають за виправлення помилок, такі як модуль обчислення значення виразу S_i та формувач остаточних варіантів виправлення. Такий агент відіграватиме роль супервізора по відношенню до допоміжних агентів: він буде керувати роботою цих агентів, а також здійснюватиме формування будь-яких повідомлень до цих елементів орфокоректора. При цьому взаємодія агента-супервізора із системою обробки текстів має залишитися на реактивному рівні.

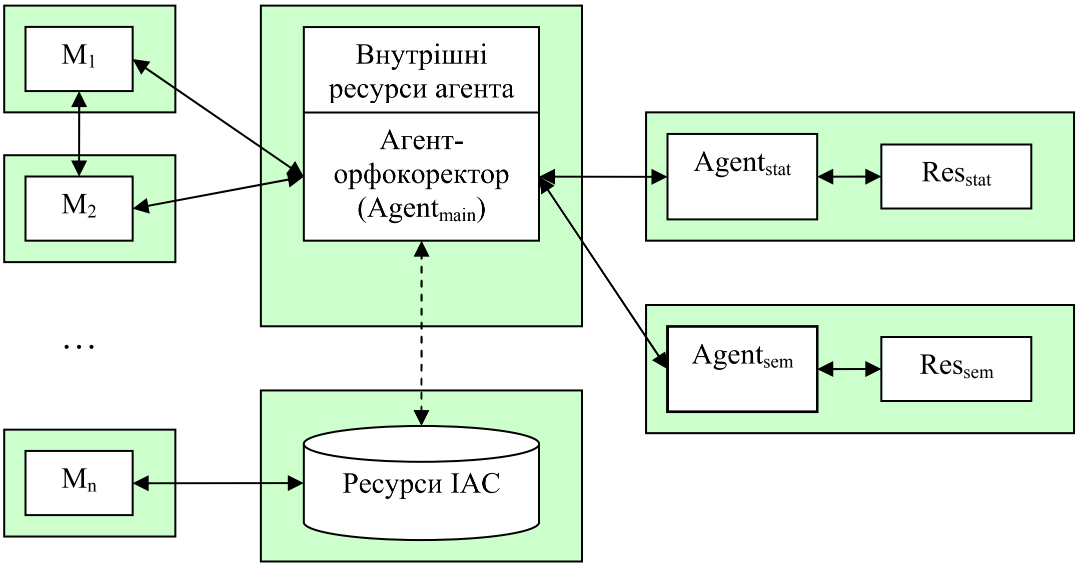

Рисунок 2 – Схема організації агента-коректора у формі сукупності агентів

Якщо говорити про розташування структурних елементів такого розподіленого орфокоректора, то агент-супервізор доцільніше розташовувати на головному серверному комп'ютері, на якому функціонують основні модулі системи обробки текстів. Тут справа в тому, що управляючий агент постійно взаємодіє із системою, отримуючи від неї команди на виправлення слів та надаючи варіанти виправлення, і при його розміщенні на деякому віддаленому комп'ютері неодмінно будуть втрати часу на передачу цих команд, що є неприпустимим.

Що стосується допоміжних агентів, то їх доцільно розташовувати на тих серверах або робочих станціях, на яких розташовуються відповідні сховища даних, з якими працюють такі агенти (мова йде про базу даних статистичної інформації та про базу даних, в якій зберігається лексико-семантичний словник). Якщо таке розташування з будь-яких причин неможливе, необхідно намагатися розмістити допоміжні агенти таким чином, щоб між робочими станціями, на яких вони розташовані, та серверами з базами даних було якомога менше транзитних комп'ютерів. Таке розташування допоміжних агентів дозволить знизити витрати часу на отримання необхідної інформації з баз даних.

Висновки

В роботі аргументовано, що якісна робота текстоорієнтованих інтелектуальних ІАС можлива за умови наявності в їх складі ефективних засобів корекції орфографічних помилок.

Проаналізовано концепцію інтегрування програмного агента-орфокоректора до середовища відкритої текстоорієнтованої інтелектуальної ІАС.

Розроблено спосіб структурно-алгоритмічної організації програмного агента-орфокоректора, що реалізує комбінований контекстно-асоціативний метод виправлення орфографічних помилок з врахуванням накопичених під час фази тренування статистичних даних щодо сумісного використання слів, а також вмісту семантичних словникових ресурсів.

Запропоновано два варіанти організації агента-орфокоректора на архітектурному рівні: у формі єдиної повнофункціональної сутності та у формі сукупності вузькофункціональних програмних агентів.

Література

1. Згуровський М.З. Розвиток інформаційного суспільства в Україні: Правове регулювання у сфері інформаційних відносин / Згуровський М.З., Родіонов М.К., Жиляєв І.Б. – К : НТУУ «КПІ», 2006. – 542 с.
2. Технологии анализа данных: Data Mining, Visual Mining, Text Mining, OLAP / [Барсегян А.А., Куприянов М.С., Степаненко В.В., Холод И.И.]. – СПб. : БХВ-Петербург, 2007. – 384с.
3. Функціональність спеціалізованих інформаційно-аналітичних систем для підтримки інформаційно-навчальної діяльності / В.П. Тарасенко, А.Ю. Михайлюк, М.В. Сніжко, Л.М. Бігун // Проблеми інформатизації та управління : зб. наук. праць. – К. : НАУ, 2009. – № 3 (27). – С. 123-130
4. Кебкало О.С. Функціональні профілі спеціалізованих інформаційно-аналітичних систем / О.С. Кебкало, А.Ю. Михайлюк, В.П. Тарасенко // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наук. праць. Вип. 423 : Фізика. Електроніка : Тематичний випуск «Комп'ютерні системи та компоненти». Частина І. – Чернівці : ЧНУ, 2008. – С. 117-123.
5. Леонтьева Н.Н. Автоматическое понимание текстов: системы, модели, ресурсы / Леонтьева Н.Н. – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – 304 с.
6. Бугайченко Д.Ю. Абстрактная архитектура интеллектуального агента и методы её реализации / Д.Ю. Бугайченко, И.П. Соловьев // Системное программирование. – СПб. : СПбГУ, 2005. – № 1. – С. 36-67.
7. Заболотня Т.М. Інверсний контекстно-асоціативний метод автоматизованої орфокорекції / Т.М. Заболотня, А.Ю. Михайлюк, О.С. Михайлюк // Искусственный интеллект. – 2008. – № 3. – С. 78-88
8. Михайлюк А.Ю. Комбінований метод виправлення орфографічних помилок у текстових даних / А.Ю. Михайлюк, Т.М. Заболотня // Вісник Хмельницького національного університету. – 2007. – Т. 2, № 2. – С. 21-26.
9. Рассел С. Искусственный интеллект: Современный подход / С. Рассел, П. Норвиг. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2006. – 1408 с.
10. Клышинский Э.С. Агентные системы: классификация и применение / Э.С. Клышинский // САПР и графика. – 1999. – № 8. – С. 90-96.
11. Wordnet – a Lexical Database for English. Princeton University, Princeton, NJ, 2001. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://wordnet. princeton.edu/.

П.С. Гончаренко, Т.Н. Заболотняя, А.Ю. Михайлюк, В.П. Тарасенко

Организация программного орфокорректора для текстоориентированной информационно-аналитической системы

В статье исследуется проблема наращивания эффективности текстоориентированных информационно-аналитических систем за счет повышения точности и скорости предварительной орфокоррекции естественноязыковых текстовых данных. Предлагается ориентированная на интегрирование в состав информационно-аналитической системы архитектура программного агента-орфокорректора, который реализует комбинацию контекстно-ассоциативного и вероятностного подходов к автоматизированному исправлению орфографических ошибок.

P. Goncharenko, T. Zabolotnia, A. Mykhailyuk, V. Tarassenko

Organization of Software Spelling Corrector for Text-oriented Information-analytical System

The article examines the problem of increasing the efficiency of text-oriented information-analytical systems by improving the accuracy and speed of the preliminary spelling correction of natural language text data. The architecture of software agent-corrector which implements a combination of context-associative and probabilistic approaches to the automatized correction of spelling errors is proposed. It's focused on the corrector's integration to the information-analytical system.

Статья поступила в редакцию 21.06.2010.